

Een overzicht van de landslakken op het kerkhof van Hoorn op Terschelling, Friesland

Henk K. Mienis

A review of the land snails and slugs of the churchyard of Hoorn on Terschelling, Friesland

Summary. An ongoing survey of the land snails and slugs living on the churchyard of the Dutch Reformed Church in Hoorn, on the isle of Terschelling, province of Friesland, has revealed the presence of at least 27 species. In the autumn of 2018 a single specimen of the Blind snail *Ceciloides acicula* was found alive under a stone. This is the first record of that species from Terschelling. Most other species are commonly encountered on that island and can be seen as natural fauna elements. The remaining five species have to be considered exotic species on the island i.e., the snails *Hygromia cinctella*, *Cepaea nemoralis* and *Cornu aspersum*, and the slugs *Limacus flavus* and *Deroceras invadens*.

Fig. 1. De Nederlands Hervormde kerk en begraafplaats in Hoorn. Foto WikiCommons.

Het kerkhof

Kerkhoven en andere begraafplaatsen zijn vaak eldorado's voor landslakken. Men kan deze dodenakkers het best vergelijken met natuurreservaten. De slakken en andere dieren die daar voorkomen worden er meestal met rust gelaten en ze kunnen zich er ongehinderd voortplanten. Wanneer ik dan ook de gelegenheid heb om een kerkhof te bemonsteren grijp ik die gelegenheid met beide handen aan.

Op Terschelling heb ik behalve aan de oude begraafplaats achter de Brandaris in West-Terschelling (Schol & van Mansvelt, 2007) ook vaak vluchtige bezoeken gebracht aan het kerkhof rondom de Nederlands Hervormde Kerk in Hoorn (Schol & Schol, 1999). Beide begraafplaatsen interesseerden mij door de aanwezigheid van diverse exotische soorten: de Spaanse aardslak *Lehmannia valentiana* in West-Terschelling (Mienis, 2005a) en de Lichte aardslak *Limacus flavus* en de Gekielde loofslak *Hygromia cinctella* in Hoorn (Mienis, 2004a, b; 2007).

Vooral de begraafplaats rondom de kerk in Hoorn (fig. 1) heb ik vaak bezocht. Niet alleen omdat deze kerk het oudste monument van Terschelling is – hij dateert uit het begin van de 13de eeuw (Schol & van Mansvelt, 2007) – maar ook omdat diverse oude bekenden van mij uit Oosterend daar hun laatste rustplaats gevonden hebben.

De begraafplaats rondom het kerkje van Hoorn werd op de volgende data (meestal vluchtig) op de aanwezigheid van landslak-

ken onderzocht: 29 september 2003, 3 oktober 2004, 3 oktober 2005, 15 oktober 2006, 30 september 2007, 21 september 2008, 22 september 2010, 7 oktober 2011, 21 september 2015, 18 en 29 september 2016 en 19 september 2017. Een interim rapport over bovenstaande periode is onlangs gepubliceerd (Mienis, 2018). Vóór 2003 heb ik het kerkhof ook geregeld bezocht, maar helaas zijn die aantekeningen verloren gegaan.

Het onderzoek in de herfst van 2018

In de herfst van 2018 heb ik een meer intensief onderzoek naar de landslakken van het kerkhof uitgevoerd, onder andere met behulp van vochtige stukken karton, een methode die ik elders op Terschelling met groot succes heb toegepast (Mienis, 2011; 2015). Op de volgende data werd het kerkhof gedurende 30-45 minuten bezocht: 16, 18-22 en 24-26 september.

De aan de herfst van 2018 voorafgaande zomer was op Terschelling – net als overal elders in Nederland – ongewoon heet en

Fig. 2. De plank langs de noordmuur van de kerk. Foto Henk Mienis.

Tabel 1. Landslakken die in het begin van de 21ste eeuw op het kerkhof van Hoorn werden aangetroffen

Nederlandse naam	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2010	2011	2015	2016	2017	2018
Glanzende agaathoren	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	+
Slanke agaathoren	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+
Geribde jachthorenslak	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+
Scheve jachthorenslak	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+
Fraaie jachthorenslak	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+
Blindslakje	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+
Dwergpuntje	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+
Boerenknoopje	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+
Donkere glimslak	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	+
Bruine blinkslak	-	-	+	-	-	-	-	-	-	+	+	+
Ammonshorentje	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+
Look-glansslak	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	+
Kelder-glansslak	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+
Lichte aardslak	+	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Tijgerslak	+	-	+	-	+	-	-	-	-	+	-	+
Zwervende akkerslak	-	+	+	-	-	-	-	-	-	+	-	+
Kleine akkerslak	-	+	-	-	+	-	-	-	-	-	-	+
Gevlekte akkerslak	-	+	+	-	+	+	-	-	-	+	+	+
Grauwe wegslak	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+
Donkere wegslak	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+
Egel-wegslak	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	+
Rode wegslak	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	+
Oranjebruine wegslak	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+
Gekielde loofslak	-	-	-	+	-	+	-	-	+	+	+	+
Haarslak	-	+	-	-	+	-	-	-	-	+	-	+
Zwartgerande tuinslak	+	+	-	-	+	-	+	+	-	+	+	+
Segrijnslak	+	+	+	-	+	+	+	+	-	+	+	+
Totaal (N=27)	4	8	6	1	6	3	2	2	1	10	7	26

droog. Dit was zelfs nog merkbaar in de herfst toen ik het gebied met vochtige kartonnetjes bemonsterde. In vergelijking met de opbrengst met deze verzamelmethode toegepast in het Jollembosje (Mienis, 2011) en in de Kijktuin in Oosterend (Mienis, 2015) waren de resultaten op het kerkhof zeer teleurstellend.

Dat toch nog elf nieuwe soorten, namelijk Geribde, Scheve en Fraaie jachthorenslak, Blindslakje, Dwergpuntje, Boerenknoopje, Ammonshorentje, Kelder-glansslak en Grauwe, Donkere en Oranjebruine wegslak aan de oorspronkelijke lijst (Mienis, 2018) toegevoegd konden worden, is te danken aan het feit dat ik gedurende negen dagen elke ochtend vroeg het kerkhof kon betreden, wanneer alles nog vochtig was van dauw of regen. Vooral een lange plank, die aan de noordzijde van de kerk langs de muur lag, leverde elke ochtend een groot aantal slakjes op. Deze plank was altijd nat vanwege de druppels die vanaf het dak precies op de plank vielen (fig. 2).

In totaal hebben deze inventarisaties tussen 2003 en 2018 niet minder dan 27 soorten slakken opgeleverd (tabel 1). In geen enkel jaar werden alle 27 soorten aangetroffen. In 2018 was dat bijna wel het geval en werd het grootste aantal geteld: 26 soorten. Daarentegen leverden 2006 en 2015 slechts één soort op, namelijk de Gekielde loofslak, waar ik toen voornamelijk naar zocht.

Aantekeningen betreffende bepaalde soorten

Van de 27 verschillende landslakken die tot nog toe op dit kerkhof werden aangetroffen komen 21 soorten algemeen en van nature op Terschelling voor. Nieuw voor de fauna van Terschelling is de Blindslak *Cecilioides acicula* (fig. 3). Deze onderaards

levende soort was tot nog toe niet bekend van dit Waddeneiland. Een levend exemplaar werd op 21 september 2018 onder een steen gevonden ten westen van de ingang tot de kerk. Waarschijnlijk behoort deze slak ook tot de natuurlijke malacofauna van het eiland. Door zijn onderaardse levenswijze is hij waarschijnlijk tot nu toe over het hoofd gezien.

De vijf overige soorten – drie huisjesslakken en twee naaktslakken – kwamen vroeger niet op Terschelling voor, maar zijn daar op een later tijdstip zo goed als zeker met goederen van het vasteland ingevoerd. De Zwartgerande tuinslak is bijvoorbeeld op deze manier ooit eens in West-Terschelling terecht gekomen; voor deze algemene slak was dit jarenlang de enige vindplaats. Vanuit West-Terschelling heeft deze slak zich in de laatste 30 jaar niet alleen over het bewoonde gedeelte van het eiland – inclusief het kerkhof van Hoorn – verspreid, maar hij komt nu op heel veel plaatsen in de duinstrook voor, tot zelfs op de Stuifdijk om Oost-Terschelling.

De andere typische 'tuinslak' van het kerkhof, de Segrijnslak, is veel later op Terschelling terechtgekomen, maar komt nu ook in heel veel tuinen vaak als een plaag op hosta's voor. Zowel de Zwartgerande tuinslak als de Segrijnslak komen vooral in de heggen en bosjes rondom het kerkhof voor.

De derde exoot onder de huisjesslakken is de Gekielde loofslak (fig. 4), een invasieve soort uit landen in de noordwesthoek van het Middellandse Zeegebied. Bijna dagelijks worden nieuwe vindplaatsen in Nederland gerapporteerd op Waarneming.nl. Op Terschelling heb ik deze Mediterrane soort tot nog toe alleen in tuinen in Hoorn aangetroffen, met als centrum van

Fig. 3. De Blindslak *Cecilioides acicula*. Foto WikiCommons.

de verspreiding de tuinen die aan het kerkhof grenzen (Mienis, 2007). Op het kerkhof komt ze niet alleen in de omheining aan de zuid- en oostkant voor, maar hier en daar ook op de graven en aan de oostkant van kerk.

De geschiedenis van de Lichte aardslak op Terschelling is ooit ook in West-Terschelling begonnen: vijf exemplaren werden door Mevr. F.E. de Feyfer-Teutelink in een bak met Wijfjesvaren *Athyrium filix-femina* in het Natuurhistorisch Museum aangetroffen (Visser, 1968). Later werd deze typische kelderslak niet alleen in de laatste resten van de voormalige tuin van de Westerkerk in West-Terschelling gevonden, maar ook aan de rand van het kerkhof in Hoorn (Mienis, 2004a, b).

De oorsprong van een andere invasieve naaktslak, de Zwervende akkerslak, is niet duidelijk. Eerst werd deze soort gedetermineerd als behorende tot *Deroceras panormitanum* en kreeg ze de Nederlandse naam Zuidelijke akkerslak (Mienis, 2005b). Pas veel later is gebleken dat het een foute determinatie was. Deze invasieve en schadelijke, egaal bruine slak met een duidelijke lichte ring om de ademopening, bleek een nog onbeschreven soort waaraan de naam *Deroceras invadens* werd gegeven (Reise *et al.*, 2011) en de Nederlandse naam Zwervende akkerslak. Men tast echter nog steeds in het duister met betrekking tot het natuurlijke verspreidingsgebied van deze akkerslak die steeds meer in Nederland wordt waargenomen. Op Terschelling wordt de Zwervende akkerslak altijd in het bebouwde gedeelte van het eiland waargenomen, inclusief het kerkhof van Hoorn.

Epiloog

Waarschijnlijk zijn deze vijf exotische slakkensoorten op het kerkhof terecht gekomen met allerlei plantjes die op de graven gezet worden. Een lopend onderzoek uitgevoerd in zowel Nederland als Israël heeft aan het licht gebracht dat niet alleen

kwekerijen en tuincentra, maar ook grote levensmiddelen supermarkten op Terschelling, waar kamer- en tuinplanten verkocht worden, als distributiepunten fungeren voor exotische invasieve slakken.

Omdat de naamgeving van de hier behandelde slakken nog al eens aan verschillen onderhevig is wordt in tabel 2 een systematisch overzicht gegeven van de op dit moment geldende Nederlandse en wetenschappelijke namen zoals die gebruikt zijn in Jansen (2016).

Tabel 2. Systematische lijst van slakken die tot nog toe op het kerkhof van de Nederlandse Hervormde Kerk in Hoorn zijn gevonden.

Glanzende agaathoren – *Cochlicopa lubrica* (Müller, 1774)
 Slanke agaathoren – *Cochlicopa lubricella* (Porro, 1838)
 Geribde jachthorenslak – *Vallonia costata* (Müller, 1774)
 Scheve jachthorenslak – *Vallonia excentrica* Sterki, 1893
 Fraaie jachthorenslak – *Vallonia pulchella* (Müller, 1774)
 Blindslakje – *Cecilioides acicula* (Müller, 1774)
 Dwergpuntje – *Punctum pygmaeum* (Draparnaud, 1801)
 Boerenknoopje – *Discus rotundatus* (Müller, 1774)
 Donkere glimslak – *Zonitoides nitidus* (Müller, 1774)
 Bruine blinkslak – *Aegopinella nitidula* (Draparnaud, 1805)
 Ammonshorentje – *Nesovitrea hammonis* (Ström, 1765)
 Look-glansslak – *Oxychilus alliarius* (Müller, 1822)
 Kelder-glansslak – *Oxychilus cellarius* (Müller, 1774)
 Lichte aardslak – *Limacus flavus* (Linnaeus, 1758)
 Tijgerslak – *Limax maximus* Linnaeus, 1758
 Zwervende akkerslak – *Deroceras invadens* Reise *et al.*, 2011
 Kleine akkerslak – *Deroceras laeve* (Müller, 1774)
 Gevlekte akkerslak – *Deroceras reticulatum* (Müller, 1774)

Fig. 4. Gekielde loofslak. Foto Henk Mienis.

Grauwe wegsnak – *Arion circumscriptus* Johnston, 1828
 Donkere wegsnak – *Arion distinctus* Mabile, 1868
 Egel-wegslak – *Arion intermedius* Normand, 1852
 Rode wegsnak – *Arion rufus* (Linnaeus, 1758)
 Oranjebruine wegsnak – *Arion subfuscus* (Draparnaud, 1805)
 Gekielde loofslak – *Hygromia cinctella* (Draparnaud, 1801)
 Haarslak – *Trochulus hispidus* (Linnaeus, 1758)
 Zwartgerande tuinslak – *Cepaea nemoralis* (Linnaeus, 1758)
 Segrijnslak – *Cornu aspersum* (Müller, 1774)

De lijst van 27 soorten kan in de toekomst nog wat langer worden. Langs de diepe afvoergreppel aan drie kanten van het kerkhof kunnen bijvoorbeeld nog Barnsteenslakken (Succineidae) verwacht worden. Deze greppel stond in de herfst van 2018 echter helemaal droog en was bovendien reeds geschoond.

Dankwoord

Mijn dank gaat uit naar Jan Zorgdrager (Hoorn) voor zijn toestemming om het terrein van de kerk in Hoorn op de aanwezigheid van slakken te onderzoeken.

Geraadpleegde bronnen

- JANSEN, E.A., 2016. Veldgids Slakken en Mossels – land en zoetwater. 2de druk. – KNNV Uitgeverij, Zeist.
- MIENIS, H.K., 2004a. Vreemdelingen onder de landslakken van Terschelling. Deel 8: Vondsten van de Gele aardslak. – Rinkelbollen 2004(3): 1-5.
- MIENIS, H.K., 2004b. De Gele aardslak *Limacus flavus* op Terschelling. – Spirula 340: 101.
- MIENIS, H.K., 2005a. Vreemdelingen onder de landslakken van Terschelling. Deel 9: Een vondst van de Spaanse aardslak. – Rinkelbollen 2005(3): 14-16.
- MIENIS, H.K., 2005b. Vreemdelingen onder de landslakken van Terschelling. Deel 10: De Zuidelijke akkerslak op Terschelling. – Rinkelbollen 2005(4): 8-11.
- MIENIS, H.K., 2007. Vreemdelingen onder de landslakken van Terschelling Deel 13: Een eerste vondst van de Gekielde loofslak in Hoorn. – Rinkelbollen 2007(2): 3-5.
- MIENIS, H.K., 2011. De landslakken van het Jollemabosje op de Grië, Terschelling. – Spirula 382: 98-100.
- MIENIS, H.K., 2015. Landslakken in de 'Kijktuin' in Oosterend, Terschelling. – Spirula 404: 21-23.
- MIENIS, H.K., 2018. Slakken op het kerkhof van Hoorn. – Rinkelbollen 2018(2): 14-17.
- SCHOL, T. & E. VAN MANSVELT, 2007. Dodenakkers op Terschelling – wandelen langs de eilander historie in steen. – Werkgroep "Sporen in het zand" & Isola Arte, West-Terschelling.
- SCHOL, T. & A. SCHOL, 1999. De kerk van Hoorn door de eeuwen heen een baken voor velen. – Kerkvoogdij Nederlandse Hervormde Gemeente Oost-Terschelling, Hoorn.
- REISE, H., J.M.C. HUTCHINSON, S. SCHUNACK & B. SCHLITZ, 2011. *Deroceras panormitanum* and congeners from Malta and Sicily, with a redescription of the widespread pest slug as *Deroceras invadens* n. sp. – Folia Malacologica 19: 201-223.
- VISSER, G., 1968. Malacologische mededelingen van de Waddeneilanden. – Correspondentieblad van de Nederlandse Malacologische Vereniging 128: 1370-1371.

Adres van de schrijver
 mienis@netzer.org.nl

NOVAPEX

Quarterly devoted to Malacology
 Edited by the

Société Belge de Malacologie
 [Belgian Malacological Society]
 Founded in 1966

Rue de Hermalle 113
B-4680 Oupeye - Belgium

Subscription (yearly)
Belgium: 43 EURO

Other countries: 58 EURO
 contact: vilvens.claude@skynet.be

Web site: <http://www.societe-belge-de-malacologie.be/>